

Mihaela Pralica*

O.Š. „Vuk S. Karadžić“
Kozarska Dubica,
Republika Srpska

Tipološki pristup u prostoru mjerjenja konstrukta psihopatije i osobina ličnosti

Osnovni problem istraživanja, sprovedenog na uzorku od 223 ispitanika oba pola, uzrasta 17 - 60 godina, jeste da li se mogu identifikovati specifični obrasci interakcije u prostoru mjerjenja konstrukta psihopatije i osobina ličnosti. Cilj istraživanja je bio istraživanje taksonomije ispitanika u prostoru mjerjenja konstrukta psihopatije i osobina ličnosti iz alternativnog petofaktorskog modela.

Referentni okvir za procjenu psihopatije činili su Klekli-Hareovi kriterijumi za procjenu ovog poremećaja, operacionalizovani upitnikom UPP-2 (UPP-2; Novović, Smederevac i Gavrilov, 2007) koji obuhvata četiri dimenzije (impulsivnost, psihopatski životni stil, antisocijalno ponašanje i psihopatski afekat). Referentni okvir za procjenu osobina ličnosti je alternativni petofaktorski model (ZKPQ; Zuckerman, 2002), koji obuhvata pet bazičnih osobina (aktivitet, agresivnost/hostilnost, impulsivno traženje senzacija, neuroticizam/anksioznost i socijalnost), operacionalizovan upitnikom ZKPQ.

Matrica kvadriranih euklidskih distanci (u zajedničkom prostoru faktorskih skorova na prvim glavnim komponentama supskala upitnika ZKPQ i dimenzija upitnika UPP-2) podvrgnuta je Wardovom metodu hijerarhijske klaster analize, pri čemu su ekstrahovana tri klastera. Na osnovu diskriminativnih funkcija nazvanih sklonost ka rizičnim i antisocijalnim ponašanjima i psihopatski afekat, klasteri su interpretirani kao grupa emocionalno rezervisanih osoba, grupa prosocijalno orijentisanih osoba i grupa osoba sklonih rizičnim i antisocijalnim ponašanjima.

Rezultati imaju značajne implikacije za kreiranje i sprovođenje programa prevencije i savjetodavnog rada u cilju kanalisanja rizičnih i antisocijalnih ponašanja na socijalno prihvatljivije načine.

Ključne reči: psihopatija, alternativni petofaktorski model, tipološki pristup

* E-mail: mihaelap84@yahoo.com

Uvod

Postojeća polemika oko kategorijalnog ili dimenzionalnog pristupa proučavanju kako poremećaja ličnosti tako i psihopatologije uopšte doprinjela je terminološkoj ali i konceptualnoj konfuziji u shvatanju i proučavanju tradicionalnog koncepta psihopatije, danas različito nazivanog u različitim klasifikatornim sistemima.

Mnoge studije koristeći taksonometrijske procedure su potvrdile dimenzionalnu prirodu psihopatije. Sa druge strane, postoje i studije koje ukazuju na to da je psihopatija distribuirana kao kategorija u različitim uzorcima (Vasey i sar., 2005 prema Biro, Smederevac i Novović, 2008). Rezultati istraživanja sprovedenog na našim prostorima ukazuju da antisocijalni tip ličnosti može biti tretiran kao distinktivna kategorija dok psihopatski tip pokazuje karakteristike dimenzionalne distribucije (Biro i sar., 2008).

I pored nesuglasica i rasprava o potrebi za dimenzionalnim ili kategorijalnim pristupom u psihologiji i psihijatriji, i pored kontradiktornih rezultata i nedorečenosti o dimenzionalnoj ili kategorijalnoj prirodi psihopatije, tipološki pristup ovom poremećaju ima višestruke značaje i doprinose. Naime, tipološki pristup u proučavanju psihopatije nam omogućava kategorizaciju unutar različitih populacija i pruža uvid u specifične obrasce interakcije osobina ličnosti koji leže u osnovi ovog poremećaja i različitih aspekata antisocijalnih obrazaca ponašanja kod različitih tipova ispitanika te omogućuje predikciju njihovog rizičnog, antisocijalnog, nasilničkog i kriminalnog ponašanja. Pružajući mogućnost identifikovanja rizičnih kategorija i identifikacije specifičnih obrazaca interakcije osobina ličnosti koji leže u osnovi psihopatije tipološki pristup ima veliki doprinos u kreiranju i sprovođenju programa prevencije kao i u preporuci eventualnih terapijskih pristupa.

Psihopatija se smatra trajnim poremećajem ličnosti. Moglo bi se reći da su psihopate osobe na prelazu između duševnog zdravlja i bolesti, većinom bez intelektualnih poremećaja, čak intelektualno nadprosječne. Smatra se da se glavne promjene javljaju na emotivno-voljnom planu ličnosti (Manojlović, 2007). Vjeruje se da nikad ne dosežu dimenzije psihotičnosti iako mogu pokazivati neke simptome ili sindrome slične pojedinim duševnim poremećajima (Manojlović, 2007).

Definitivno je jedna od osnovnih i najizraženijih karakteristika psihopata potpuno odsustvo savjesti. Psihopata će se služiti svim sredstvima zarad ostvarenja sopstvenih ciljeva. Uslijed nedostatka savjesti, pri ostvarenju vlastitih ciljeva ga neće kočiti ništa osim eventualno pojedinih pravila utvrđenih u okviru pravnih i zakonskih okvira društva (Martinović, 2007). Jedno od ključnih svojstava

psihopata je siromaštvo emocija, kako pozitivnih tako i negativnih. Slijedeća ključna stvar je činjenica da je ponašanje psihopata negativno motivisano. Naime, njihovo ponašanje nije podstaknuto nekom potrebom već se izvodi impulsivno, podjednako radi uzbuđenja kao i zbog bilo čega drugog (Davison i Neale, 1999).

Kroz istoriju je ovaj poremećaj bio različito imenovan, ali bi se moglo reći da je u osnovi različitih naziva uglavnom bila ista suština (Manojlović, 2007). I u današnje vrijeme je u upotrebi više različitih termina čije se značenje djelimično preklapa (Novović, Smederevac i Marjanović, 2007).

Klekli je, sredinom prošlog vijeka, na temelju svog golemog kliničkog iskustva postavio skup kriterijuma za prepoznavanje psihopatije (Cleckley, 1941 prema Barlow i Durand, 1995 prema Novović i sar., 2007). Klekli je naveo mnoge osobine psihopatske ličnosti, uključujući slijedeće: površan šarm, neiskrenost i nepoštenje, nedostatak kajanja i srama, egocentrizam, nedostatak emocionalnih odgovora, odsustvo nervoze i anksioznosti (Manojlović, 2007). Hare je, oslanjajući se na Kleklijevu listu karakteristika psihopatije, konstruisao novi instrument (PCL) (Hare, 1996 prema Manojlović, 2007). Hareova lista sadrži Kleklijeve kriterijume ali i nove karakteristike koje Hare uvodi na osnovu vlastitih istraživanja (Hare, 1970; Harpur, Hare i Hakstian, 1989 prema Novović i sar., 2007). Kasnije je lista revidirana (PCL-R) i sastoji se od 20 karakteristika (Novović i sar., 2007). Opšte je mišljenje da pomenute liste omogućuju identifikaciju dva osnovna faktora psihopatskog načina ponašanja. Prvi faktor se odnosi na sebičnu, beščutnu osobu koja iskorištava druge. Za drugi faktor se smatra da karakteriše antisocijalni životni stil (Davison i Neale, 1999). U okviru prvog faktora (Novović i sar., 2007) Hare uvodi dva faktora drugog reda: interpersonalni faktor (koji sadrži karakteristike izvještačenog šarma, grandioznosti, patološkog laganja i manipulativnosti) i afektivni faktor (koji se odnosi na nedostatak kajanja i krivice, površan afekat, nedostatak empatije i neprihvatanje odgovornosti). U okviru drugog faktora takođe uvodi dva faktora drugog reda: psihopatski životni stil (koji sadrži potrebu za stimulacijom, parazitski životni stil, nedostatak realnih dugoročnih ciljeva, impulsivnost i neodgovornost) i antisocijalni faktor (koji obuhvata slabu kontrolu ponašanja, rane probleme u ponašanju, maloljetničku delinkvenciju, prekršaje uslovnog oslobađanja i raznovrsnost kriminalnih djela).

Termin psihopatije je promjenjen u termin antisocijalni poremećaj ličnosti 1980-te godine objavljivanjem DSM-III klasifikatornog sistema (Martinović, 2007). Ovaj poremećaj ličnost se tad se definisao kršenjem društvenih normi, izostancima sa posla ili iz škole, nedosljednim ponašanjem na poslu, laganjem i sl. Definisane ovog poremećaja oslanjajući se najvećim djelom na bihevioral-

ne manifestacije i samo djelimično na karakteristike ličnosti rezultiralo je dijagnostičkom kategorijom koja je bila prilično pouzdana ali joj je veliki nedostatak predstavljala slaba podudarnost sa drugim dobro utemeljenim konceptima psihopatije (Martinović, 2007).

U današnjoj, DSM-IV klasifikaciji, antisocijalni poremećaj ličnosti se sagledava kao skup karakteristika koje se javljaju prije petnaeste godine i koje se odnose na nepoštovanje i kršenje prava drugih kao što su: nepridržavanje socijalnim normama, neiskrenost, impulsivnost, iritabilnost, neodgovornost i nedostatak kajanja (Novović i sar., 2007). Iako kriterijumi sadrže neke stavke Kleklijevih i Hareovih kriterijuma, i u ovoj klasifikaciji preovlađuju bihevioralne manifestacije poremećaja. Samim tim je promjenjen suštinski koncept psihopatije (Novović i sar., 2007). Naime, među kriterijumima DSM-IV klasifikacije za antisocijalni poremećaj ličnosti nalazi se samo 37,5% simptoma iz grupe Klekli Hareovih interpersonalnih i afektivnih faktora psihopatije a oko 60% iz grupe antisocijalnog faktora i psihopatskog životnog stila (Novović i sar., 2007).

Uočeno je da većina psihopata ispunjava kriterijume za dijagnostifikovanje antisocijalnog poremećaja ličnosti, dok većina osoba sa antisocijalnim poremećajem ličnosti nisu psihopate. Pored tog, rezultati nekih istraživanja ukazuju na to da je broj zatvorenika koji zadovoljavaju kriterijume za antisocijalni poremećaj ličnosti čak do pet puta veći od onih koji zadovoljavaju kriterijume za psihopatiju (Ogloff, 2006 prema Novović i sar., 2007).

Dakle, iako se veza između psihopatske ličnosti i antisocijalne ličnosti ni u kom slučaju ne može dovesti u pitanje, treba naglasiti da se ova dva sindroma ne preklapaju perfektno.

Disocijalni poremećaj ličnosti (ICD-10 klasifikatorni sistem), baziran u većoj mjeri na osobinama ličnosti u podlozi ovog poremećaja a manje na njegovim bihevioralnim manifestacijama, je bliže povezan sa tradicionalnim konceptom psihopatije. Kriterijumi za identifikovanje disocijalnog poremećaja ličnosti su: nebriga za osjećanja drugih, neodgovornost, nepoštovanje socijalnih normi, nesposobnost održavanja dugotrajnijih veza, razdražljivost, veoma niska tolerancija na frustraciju, sklonost ka racionalizaciji konflikta sa okruženjem (Biro i sar., 2008). Međutim, uprkos činjenici da je definisanje disocijalnog poremećaja ličnost bliže tradicionalnom konceptu psihopatije, između kriterijuma za disocijalni poremećaj ličnosti i Klekli-Hareovih interpersonalnih/afektivnih kriterijuma postoji samo 1/3 preklapanja. Naime, unutar definisanja disocijalnog poremećaja ličnost uključeni su neki od afektivnih simptoma ali ne i interpersonalne karakteristike psihopatije. Pored tog, kriterijumi za disocijalni poremećaja ličnost sadrže svega 20% simptoma iz Klekli-Hareove grupe anti-

socijalnog faktora i faktora psihopatskog životnog stila (Ogloff, 2006 prema Biro i sar., 2008).

Kao uzroci psihopatije i antisocijalnog poremećaja ličnosti najčešće se navode nepovoljno porodično okruženje, različiti fiziološki faktori, genetski uticaj i prenatalne i porođajne komplikacije.

Primjećeno je da je u porodicama antisocijalnih ličnosti roditeljska njega i disciplina često gruba i neadekvatna. MekKord i MekKord su zaključili da bi nedostatak afektivne vezanost i teško odbacivanje od strane roditelja mogli biti primarni uzroci psihopatskog ponašanja. (Davison i Neale, 1999).

Studije su se bavile istraživanjima moždane aktivnost psihopata i različitih grupa kontrolnih ispitanika govore o prilično velikoj učestalosti EEG abnormalnosti kod psihopata. (Davison i Neale, 1999). Najčešći oblik abnormalnosti je bila sporotalasna aktivnost koja je tipična za odojčad i malu djecu, ali ne i za normalne odrasle osobe. Hare tumači veliku učestalost sporotalasne aktivnosti kao znak disfunkcije inhibicijskih mehanizama što bi moglo smanjivati sposobnost psihopate da zaustavi radnje koje ga vode u nepriliku (Davison i Neale, 1999).

Brojna istraživanja sugerišu na uticaj različitih moždanih regija te njihovog abnormalnog funkcionisanja na agresivno, antisocijalno i psihopatsko ponašanje kao i na njihov uticaj na afektivno procesiranje i rezonovanje. Sa psihopatskim i antisocijalnim reagovanjem se najčešće dovode u vezu promjene u frontalnim, prefrontalnim i temporalnim moždanim zonama kao i sa promjenama u hipokampusu i amigdali (Barkataki i sar., 2006; Critchley i sar., 2000; Kumari i sar., 2006; Laakso i sar., 2001; Riene i sar., 1994; Soderstrom i sar., 2000; Tiuhonen i sar., 2000; Wong i sar., 1997; prema Raine i Yang, 2006).

Takođe, antisocijalni poremećaj ličnosti se dovodi u vezu sa izloženošću prenatalnim i porođajnim komplikacijama. Najčešće se kao faktori koji povećavaju rizik kasnijeg antisocijalnog ponašanja kod potomaka navode konzumiranje alkohola (Streissguth i Kauter, 1997 prema Manojlović, 2007) i cigareta (Brennan i sar., 1999 prema Manojlović, 2007) tokom trudnoće.

Genetske studije ukazuju da postoji značajna učestalost psihopatije među biološkim rođacima psihopata (Manojlović, 2007). Krov dobija rezultate koji ukazuju na to da kriminalne majke imaju više potomaka sa antisocijalnim ponašanjem (Manojlović, 2007). Takođe, uočena je i činjenica da je sa porastom stepena recidivizma kriminalnog ponašanja kod bioloških roditelja veća i vjerovatnoća da njihova djeca budu kriminalno kažnjavana (Mednick i sar., 1984 prema Manojlović, 2007).

Identifikovanje osoba koje su psihopate među kriminalnom populacijom ima

važnu implikaciju u predikciji njihovog budućeg kriminalnog ponašanja. Studije sugeriraju da su psihopatski kriminalci skloniji ponavljanju kriminalnih prekršaja koji su nasilne ili seksualne prirode u odnosu na nepsihopatske kriminalce (Rice i sar., 1990 prema Manojlović, 2007). Takođe, procjenjuje se da su recidivi psihopatskih zločinaca otprilike duplo veći nego kod nepsihopatskih zločinaca a da su recidivi nasilničkog ponašanja oko tri puta veći nego kod ostalih zločinaca (Hare, 1993 prema Pitchford, 2001).

Marvin Zakerman je svoj rad usmjerio na proučavanje i razumjevanje prirode i uzroka dimenzija ličnosti i počeo da razvija biološki zasnovan model osnovnih dimenzija ličnosti. Pomenuti model ličnosti je u današnje vrijeme poznat kao alternativni petofaktorski model (FFM) (Smederevac, 2006).

Zakerman i Kulman (Zuckerman i sar., 1991 prema Smederevac, 2006) su osamdesetih godina prošlog vijeka razvili instrument za procjenu pet alternativnih osobina ličnosti.

Upitnik je nazvan Zuckerman Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ; Zuckerman, 2002 prema Smederevac, 2006). Nakon nekoliko verzija, finalna verzija instrumenta sa pet supskala odgovara svakom od pet faktora a konstruisana je i skala davanja socijalno poželjnih odgovora. Prema njihovom modelu, pet bazičnih dimenzija ličnosti su: aktivitet, agresivnost–hostilnost, impulsivno traženje senzacija, neuroticizam–anksioznost i socijabilnost.

Rezultati istraživanja koje se bavilo ispitivanjem strukture povezanosti između konstrukta psihopatije i osobina ličnosti iz alternativnog petofaktorskog modela ukazuju na povezanost faktora beskrupuloznost, psihopatski životni stil i antisocijalno ponašanje kao karakteristika psihopatije sa faktorima agresivnost/hostilnost, traženje senzacija i impulsivnost iz prostora mjerenja karakteristika ličnosti alternativnog petofaktorskog modela. Takođe, rezultati ovog istraživanja ukazuju i na povezanost psihopatskog afekta sa faktorima traženje senzacija i negativnim polom neuroticizma/anksioznosti iz alternativnog petofaktorskog modela (Pralica, 2008).

Problem ovog istraživanja bi se mogao izraziti pitanjem da li različiti aspekti konstrukta psihopatije i osobine ličnosti prema alternativnom petofaktorskom modelu mogu predstavljati osnov za taksonomiju ličnosti, te kakvi se specifični obrasci interakcije mogu identifikovati u zajedničkom prostoru mjerenja.

Cilj istraživanja se može formulisati kao istraživanje taksonomije ispitanika u prostoru mjerenja konstrukta psihopatije i osobina ličnosti iz alternativnog petofaktorskog modela ličnosti.

Metod

Uzorak:

U istraživanju je učestvovalo 223 iz ispitanika iz opšte populacije, uzrasta od 17 do 60 godina. Ispitanici su birani metodom prigodnog uzorka. Od ukupnog broja, 96 ispitanika je muškog a 127 ženskog pola, različitog obrazovnog nivoa. Istraživanje je obavljeno individualno. Odgovori ispitanika na upitnicima su bili anonimni. Na oba upitnika se nalazilo uputstvo za popunjavanje istih.

Instrumenti:

U istraživanju su korištena dva instrumenta: UPP-2 upitnik procjene psihopatije i ZKPQ.

Upitnik procjene psihopatije, UPP-2 (UPP-2; Novović, Smederevac i Gavrilov-Jerković, 2007), konstruisan je na osnovu Klekli - Hareovih kriterijuma za procjenu psihopatije. Sastoji se od 68 tvrdnji, sa binarnim formatom odgovora.

Upitnik za procjenu psihopatije UPP-2 obuhvata četiri dimenzije: impulsivnost (indikator ovog faktora se uglavnom odnose na slabu kontrolu impulsa, odsustvo planiranja i sklonost ka uzbuđenjima), antisocijalno ponašanje (dimenzija je određena indikatorima kao što su učešće u kriminalnim djelatnostima, opasnostima, učestali problemi i sukobi u školi ili na poslu, te sklonost sukobima sa članovima porodice), psihopatski životni stil (ajtemi se najvećim djelom odnose na zloupotrebu alkohola i ostalih psihoaktivnih supstanci te na promiskuitetno seksualno ponašanje, kao i na odsustvo odgovornosti te neispunjavanje obaveza) i psihopatski afekat (faktor je određen indikatorima odsustva anksioznosti i osjećanja krivice te indikatorima emocionalne površnosti, hladnokrvnosti i odsustva empatije).

Upitnik ZKPQ (ZKPQ; Zuckerman, 2002) je instrument za procjenu pet alternativnih dimenzija ličnosti. Sastoji se od 99 ajtema sa binarnim formatom odgovora.

Rezultati i diskusija

Na matrici kvadriranih euklidskih distanci između ispitanika, u zajedničkom prostoru faktorskih skorova na prvim glavnim komponentama supskala upitnika ZKPQ i faktorskih skorova na dimenzijama upitnika UPP-2 primjenjen je Wardov postupak hijerarhijske klaster analize, pri čemu je odabrano rješenje sa tri klastera.

Klasteri su interpretirani primjenom kanoničke diskriminativne analize, u kojoj je kriterijska varijabla bila pripadnost klasteru, a skup prediktora su činili faktorski skorovi na supskalama upitnika ZKPQ i dimenzijama upitnika UPP-2.

Tabela 1. Karakteristične vrijednosti, kanoničke korelacije i značajnost izolovanih diskriminativnih

Fun	Karakt. vrednost	% varijanse	Kumulativni %	Kanonička korelacija	Wilks' Lambda	χ^2	Df	p
1	1.296(a)	61.6	61.6	.751	.241	275.370	24	.000
2	.807(a)	38.4	100.0	.668	.553	114.508	11	.000

Tabela 2. Sklop i struktura diskriminativnih funkcija

	Prva diskriminativna funkcija		Druga diskriminativna funkcija	
	Standardizovani koeficijenti	Struktura	Standardizovani koeficijenti	Struktura
traženje senzacija ZKPQ	.462	.572	.078	.234
impulsivnost ZKPQ	.249	.365	.058	-.032
neuroticizam / anksioznost ZKPQ	.099	.185	-.533	-.634
agresivnost / hostilnost ZKPQ	.148	.459	-.539	-.415
generalni aktivitet ZKPQ	-.032	-.060	-.102	-.017
radni aktivitet ZKPQ	-.329	-.127	.107	.145
sklonost ka druženju i zabavama ZKPQ	.157	.238	.275	.146
tolerancija prema izolaciji ZKPQ	.011	-.007	.138	.053
Impulsivnost	.527	.672	.018	-.059
Psihopatski životni stil	.166	.425	.332	.165
antisocijalno ponašanje	.145	.298	.058	.005
psihopatski afekat	.079	.112	.474	.641

Kao što se iz tabele 1 može vidjeti, prva diskriminativna funkcija objašnjava 61.6% međugrupne varijanse ($R_c = .751$) i određena je dimenzijama impulsivnost, traženje senzacija, agresivnost-hostilnost i psihopatski životni stil (tabela 2). Dimenzija se može imenovati kao *sklonost ka rizičnim i antisocijalnim ponašanjima*.

Za osobe koje postižu visoke skorove na ovoj dimenziji se može reći da ih karakteriše izražena tendencija ka traženju senzacija, visoka impulsivnost i agresivnost kao i sklonost ka upuštanju u različite vidove rizičnih aktivnosti (obuhvaćenih supskalom psihopatskog životnog stila). Može se pretpostaviti da sklonost ka rizičnim ponašanjima i upuštanje u različite rizične aktivnosti predstavlja rezultat visoko izražene potrebe za senzacijama kao i niske spo-

sobnosti kontrole impulsa i odlaganja potreba što je u skladu sa ranijim istraživanjima koja ukazuju na povezanost traganja za senzacijama i impulsivnosti sa različitim vidovima rizičnog ponašanja i kao i sa psihopatskom strukturom ličnosti (Zuckerman, 1967, 1991, 1994 prema Smederevac, 2006, Roberti, 2004, Seto, Lalumiere i Quinsey, 1995).

Zanimljiv je rezultat da u strukturi ove diskriminativne funkcije nizak doprinos ima supskala antisocijalnog ponašanja koja obuhvata različite vidove delinkventnog i kriminalnog ponašanja te na ozbiljnije sukobe u školi i na poslu, što bi moglo ukazivati na to da su ove osobe sklone ispoljavanju agresivnosti u vidu verbalnih napada i zanemarivanja i nepoštovanja socijalnih normi i pravila prije nego direktnim napadima na druge ili njihovu imovinu. Ovakav rezultat se može objasniti činjenicom da je istraživanje rađeno na uzorku opšte populacije. Naime, mogli bi se očekivati drugačiji rezultati na zatvorskoj populaciji.

Druga diskriminativna funkcija obuhvata 38.4% međugrupne varijanse ($R_c=0.668$). Dominantno je određena dimenzijom psihopatskog afekta. Ova diskriminativna dimenzija može se imenovati kao *psihopatski afekat*.

Visok skor na ovoj dimenziji uključuje odsustvo neuroticizma-anksioznosti, odsustvo agresivnosti-hostilnosti kao i odsustvo samokritičnosti i odsustvo empatičnosti i emocionalne topline prema drugima, te zanemarivanje potreba i osjećanja drugih.

Za osobe koje postižu visoke skorove na ovoj dimenziji se može pretpostaviti da uslijed nisko izražene anksioznosti i samokritičnosti, te odsustva emocionalnosti i empatičnosti prema drugima ugrožavaju i zanemaruju tuđe potrebe, ciljeve i emocije. Niska agresivnost na ovoj funkciji bi mogla ukazivati na to da ugrožavanje i zanemarivanje drugih ne predstavljaju direktnu usmjerenu agresivnost ka drugim ljudima, te da bi se prije mogli objasniti visokim egocentričnom, orjentisanošću na vlastite ciljeve te nemogućnošću odlaganja vlastitih potreba. Ovakvi rezultati su u skladu sa ranijim shvatanjima da bi psihopatski strukturisane osobe nedostatak pozitivnih emocija mogao navoditi da se prema drugima neodgovorno ponašaju (Davison i Neale, 1999), te da ih uslijed nedostatka savjesti, pri ostvarenju vlastitih ciljeva ga neće kočiti ništa osim eventualno pojedinih pravila utvrđenih u okviru pravnih i zakonskih okvira društva (Martinović, 2007).

Tabela 3. Centroidi grupa

Klasteri	Funkcije	
	1	2
1	-.791	.699
2	-.446	-1.453
3	1.880	.188

Pripadnici prvog klastera (N = 96) postižu umjereno visoke skorove na drugoj funkciji (*psihopatski afekat*) i umereno niske na prvoj (*sklonost ka rizičnim i antisocijalnim ponašanjima*) (tabela 3). Ovaj klaster može se označiti kao *grupa emocionalno rezervisanih osoba*.

Za ove osobe bi se moglo pretpostaviti da ih karakteriše dobra kontrola impulsa, niska agresivnost i preferencija ka ustaljenim, poznatim situacijama i aktivnostima, te niska tendencija traženjem senzacija i uzbuđenja te upuštanja u nove situacije. Može se pretpostaviti da ove osobe uslijed nisko izražene tendencije za traženjem senzacija te dobroj kontroli impulsa i sposobnosti odlaganja potreba ne ispoljavaju rizična ponašanja niti se upuštaju u rizične aktivnosti. Takođe se može pretpostaviti da ove osobe uslijed niske agresivnosti nisu podložne antisocijalnim oblicima ponašanja. Sa druge strane, za ove osobe se može pretpostaviti da ih karakteriše niska anksioznost i neuroticizam ali i niska samokritičnost i emocionalna toplina, te relativno nizak osjećaj za potrebe i osjećanja drugih ljudi. Dakle, za osobe koje pripadaju ovom klasteru bi se moglo reći da su to osobe koje se pridržavaju i poštuju socijalne norme i pravila, nisu sklone rizičnom i antisocijalnom ponašanju ali su sa druge strane emocionalno distancirani, suzdržani i hladnokrvni u odnosu na druge ljude i njihove potrebe.

Ispitanici iz drugog klastera (N = 53) imaju umjereno niske skorove na prvoj i izraženo niske skorove na drugoj diskriminativnoj funkciji. Ovaj klaster može se imenovati kao *grupa prosocijalno orijentisanih osoba*.

Dakle, za osobe koje pripadaju ovom klasteru bi se moglo pretpostaviti da su to osobe koje karakteriše visok nivo anksioznosti, samokritičnosti i savjesnosti, te da su to osobe orjentisanosti na potrebe, osjećanja i očekivanja drugih. Moglo bi se pretpostaviti da je visoka anksioznost i neuroticizam kod njih povezana sa visokom samokritičnošću i usmjerenošću ka potrebama drugih te eventualnom zanemarivanju vlastitih potreba. Takođe bi se moglo pretpostaviti da je visoko izražena zabrinutost, strašljivost i samokritičnost kod ovih osoba kao i orijentacija ka poštovanju i zadovoljenju očekivanja okruženja povezana sa njihovom nesklonošću ka različitim vidovima rizičnog i antisocijalnog ponašanja.

Treća grupa ispitanika (N = 53) postiže izraženo visoke skorove na prvoj (*sklonost ka rizičnim i antisocijalnim ponašanjima*), i prosječne skorove na drugoj diskriminativnoj funkciji (*psihopatski afekat*). Ovaj klaster će biti označen kao *grupa osoba sklonih rizičnim i antisocijalnim ponašanjima*.

Dakle, za osobe koje pripadaju ovom klasteru bi se moglo pretpostaviti da su to osobe koje karakteriše visoka potreba za senzacijama, visoka impulsivnost i agresivnost ali i umjereno shvatanje za potrebe i osjećanja drugih. Najvjerojatnije njihova sklonost ka rizičnom ponašanju i upuštanje u različite rizične situacije nastaje kao odraz visoke potrebe za traženjem senzacija i novina, kao i uslijed njihove slabe kontrole impulsa. Moglo bi se pretpostaviti da su to osobe sklone upuštanju u različite vidove rizičnih aktivnosti, sklone blažim oblicima zanemarivanja i kršenja socijalnih normi i pravila ali i osobe koje nisu činila prijestupništva u smislu ugrožavanja tuđe bezbjednosti ili ugrožavala nečiju imovinu (visoki skorovi na agresivnosti i psihopatskom životnom stilu ali ne i visoki skorovi na antisocijalnom ponašanju). Uslijed umjerenog osjećaja za potrebe i osjećanja drugih, kao i umjerenog neuroticizma i anksioznosti moglo bi se pretpostaviti da ove osobe iako sklone zanemarivanju i nepoštovanju socijalnih pravila i normi i sklone verbalnoj agresiji i blažim sukobima sa okruženjem ne karakterišu nasilnička djela i upuštanje u teže kriminalne aktivnosti. Međutim, dok uslijed samokritičnosti i osjećaja griže savjesti ove osobe nisu sklone različitim kriminalnim i nasilnim djelima, visoko izražena impulsivnost i agresivnost bi ih mogle činiti podložnim za povremene sukobe u društvu pa i za neke blaže kriminalne aktivnosti. Moglo bi se, dakle, pretpostaviti da su ove osobe svoju visoku izraženu tendenciju ka traženjem senzacija i agresivnost kanalisale kroz različite vidove rizičnih aktivnosti i blaže zanemarivanje društvenih normi i pravila, prije nego kroz direktnu agresiju usmjerenu ka drugima, te nasilnička i kriminalna ponašanja i ostale vidove antisocijalnih i zakonski kažnjivih ponašanja.

Dakle, dobijeni rezultati ukazuju na mogućnost klasifikovanja ispitanika u tri grupe, koje se razlikuju po osobinama ličnosti i nekim aspektima konstrukta psihopatije.

Čini se da pripadnici treće grupe osobe uslijed osjećaja griže savjesti i anksioznosti te umjerenog osjećaja za druge svoju impulsivnost i potrebu za senzacijama ispoljavaju kroz blaže sukobe sa okolinom i zanemarivanje normi i pravila ali ne i kroz teže oblike društveno nepoželjnog ponašanja. Međutim, sa druge strane bi se moglo pretpostaviti da ih visoko izražena agresivnost i impulsivnost može činiti podložnim kriminalnim djelatnostima.

Dobijeni rezultati ukazuju na mogućnost razgraničenja i razdvajanja emocio-

nalne zaravnjenosti, odsustva empatije i neuroticizma kao karakteristika psihopatskog afektiviteta od određenih bihevioralnih aspekata konstrukta psihopatije kao što su impulsivnost i psihopatski životni stil, što je u skladu sa rezultatima ranijih istraživanja i teorijskih pretpostavki koje ukazuju na potrebu za razgraničavanjem pojmova psihopatije (koja se zasnivaju većim djelom na afektivnim i interpersonalnim aspektima) i antisocijalni poremećaj ličnosti (koji se većim djelom zasnivaju na bihevioralnim aspektima i karakteristika-ma) (Davison i Neale, 1999; Novović i sar., 2007).

Međutim, bitno je naglasiti da iako dobijeni rezultati mogu ukazivati na mogućnost razgraničavanja psihopatskog afekta (zastupljenog kod ispitanika u prvom klasteru) i bihevioralnim aspektima konstrukta psihopatije (zastupljenom u trećem klasteru) dobijene rezultate treba i mogu se interpretirati uz veliku rezervu iz nekoliko razloga. Prvo, veliki nedostatak ovog istraživanja je činjenica da su podaci dobijeni na uzorku opšte a ne zatvorske populacije. Pored tog, unutar prvog klastera su samo umjereno visoki skorovi na drugoj funkciji (psihopatski afekat) a ne izraženo visoki, dok se unutar trećeg klastera gdje se uočava izraženo povišenje na prvoj funkciji (sklonost ka rizičnom i antisocijalnom ponašanju) primjećuje relativno nizak doprinos supskale antisocijalnog ponašanja koja uključuje teže oblike delinkventnog, nasilničkog i kriminalnog ponašanja koje je karakteristično za antisocijalni poremećaj ličnosti. Dobijeni rezultati se mogu objasniti činjenicom da su podaci dobijeni na opštoj populaciji, te je opravdano očekivati da se dobili nešto drugačiji podaci na uzorku zatvorske populacije, što bi mogao biti predmet narednih istraživanja.

Zaključci

Iako dobijeni na opštoj populaciji, rezultati ovog istraživanja ostavljaju dosta razloga za zabrinutost. Naime, grupa opisana kao podložna rizičnim i antisocijalnim ponašanjima (pripadnici trećeg klastera) sadrži veliki broj ispitanika. Iako umjereno samokritični, savjesni i skloni rizičnim aktivnostima i pasivnoj agresivnosti prije nego nasilničkom i kriminalnom ponašanju, prolongirani nepovoljni životni uslovi, stresovi i problematično socijalno okruženje kao i visoka impulsivnost i agresivnost kod ovih osoba mogu predstavljati osnovu za usvajanje raznih maladaptivnih obrazaca ponašanja. Rizična ponašanja su samo jedna od mogućnosti koja su osobama lakše dostupna, ali rizik mogu predstavljati i mnogi drugi disfunkcionalni obrasci emocionalnog reagovanja kao i faktori društvenog okruženja. Naime, iznenadno aktivno uključivanje takve osobe u grupu u kojoj postoje slabije inhibicije u pogledu rizičnih ali i težih antisocijalnih ponašanja, može predstavljati opasnost za njegov budući razvoj.

Praktične implikacije ovog istraživanja ogledaju se u mogućnosti da se na osnovu osobina ličnosti i zastupljenosti pojedinih karakteristika psihopatskog reagovanja sa izvesnom vjerovatnoćom zaključuje o stepenu rizika za ispoljavanje maladaptivnih obrazaca ponašanja. Za osobe obuhvaćene trećim klasterom bilo bi pogodno i preporučljivo uključivanje u savjetodavne i preventivne programe koji bi imali za cilj da se opasnost po sebe i druge obuhvaćena rizičnim i antisocijalnim ponašanjima redukuje na niži stepen kroz iznalaženje adekvatnih i društveno poželjnih načina kanalsanja agresivnosti kod ovih osoba, kao i kroz ukazivanje na alternativne načine i sadržaje zadovoljenja potrebe za stimulacijom.

Literatura

Biro, M., Smederevac, S. i Novović, Z. (2008). Antisocial behavior – dimension or category (ies)? *Psihologija*, 41, 275-293.

Davison, G. C. i Neale, J. M. (1999). *Psihologija abnormalnog dživljavanja i ponašanja*. Jasrebarsko: Naklada slap.

Manojlović, J. (2007). Metrijske karakteristike testa za psihopatiju. *Diplomski rad*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Martinović, M. (2007). Relacije konstrukta psihopatije i Alternativnog petofaktorskog modela ličnosti. *Diplomski rad*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Novović, Z., Smederevac, S., i Gavrilov - Jerković, V. (2007). *Upitnik za procenu psihopatije*. (Nepublikovani materijal). Novi Sad: Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet.

Novović, Z., Smederevac, S. i Marjanović, Z. (2007). Latentna struktura prostora mjerenja upitnika za procenu psihopatije. M. Biro i S. Smederevac (ur.), *Psihologija i društvo* (str.30-40). Novi Sad: Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet.

Pitchford, I. (2001). The Origins of Violence: Is Psychopathy an Adaptation? *The Human Nature Review*, 1, 28-36.

Pralica, M. (2008). Relacije konstrukta psihopatije i Alternativnog petofaktorskog modela ličnosti. *Diplomski rad*, Novi Sad: Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet.

Raine, A. i Yang, Y. (2006). *Neural foundations to moral reasoning and antisocial Behavior*. Oxford University Press, Oxford.

Roberti, J. W. (2004). A review of behavioral and biological correlates of sensa-

tion seeking. *Journal of rearsrch in personality*, 38, 256-279.

Seto, M. C., Lacuiere, M. L. i Quinsey, V. L. (1995). Sensation seeking and males sexual strategy. *Personality and Individual Differences*, 19, 669-675.

Smederevac, S. (2006). *Skripte za internu upotrebu*. Novi Sad: Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet.

Zuckerman, M. (2002). Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ): An alternative five factorial model. In B. DeRaad and M. Perusini (Eds.), *Big Five Assessment* (pp. 377 - 396). Seattle: Hogrefe and Huber Publishers.

Mihaela Pralica

Typological approaches to measuring construct of psychopathy and personality traits

The main research problem is focused on the following question: is it possible to identify specific patterns of interaction between construct of psychopathy and personality traits. The research was conducted on a sample of 223 respondents of both genders (17 to 60 years old). The frame of reference for psychopathy assessment were Klekly-Hare's criterias for assessment of this disorder, specified in the UPP-2 questionnaire (UPP-2; Novović, Smederevac and Gavrilov, 2007), which includes four dimensions (impulsivity, psychopathic lifestyle, antisocial behavior and psychopathic affect). The frame of reference for personality assessment was the alternative five-factor model (ZKPQ; Zuckerman, 2002), specified in the ZKPQ questionnaire, and consisted of five basic personality traits (activity, aggressiveness/hostility, impulsive sensation seeking, neuroticism/anxiety and sociability).

The matrix of squared Euclidean distances (in the common space of factor scores on the principal components of ZKPQ and UPP-2 questionnaires) was a subject of the Ward hierarchical cluster analysis method, extracting three clusters. According to the discriminant function: *tendency toward risky and antisocial behaviors and psychopathic affect, the clusters were identified: the group of emotionally reserved person, the group of pro-social oriented person and the group of people prone to antisocial and risky behavior.*

The results have considerable implications for the prevention programs development and implementation.

Key words: psychopathy, typological/pattern research approach, ZKPQ